

(1008) Karahanlılar'a karşı Gazneli Mahmud'un yanında savaştı ve onun bazı Hint seferlerine katıldı. Ebû Nasr'dan sonra hânedanın başına geçen ve Ferîgünîler'in son hükümdarı olarak zikredilen Hasan'ın (muhtemelen Ebû Nasr'ın oğlu) fazla hüküm süremediği ve Gazneli Mahmud'un Ferîgünîler'e son vererek bölgede hâkimiyet kurduğu anlaşılmaktadır. Ferîgünîler'e ait topraklar, daha sonra Ebû Nasr'ın kızı ile evlenmiş olan Muhammed b. Mahmûd-ı Gaznevî'nin yönetimine bırakılmıştır.

Cûzcân'a tarihinin en parlak dönemi ni yaşatan Ferîgünîler âlim, şair, edip ve sanatkârları himaye etmişlerdir. Makâmât sahibi Bediüzzaman el-Hemedânî ile meşhur şair Ebû'l-Feth el-Büstî ve *Mefâtihü'l-ûlûm* müellifi Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, Ferîgünîler'in himayesine mazhar olmuş âlim ve şairler arasında yer alır. Minorsky, *Cevâmi'u'l-ûlûm* sahibi İbn Ferîgün'un bu hânedanla bir ilgisinin olabileceğini söyler (*Dîa*, VII, 441).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 40; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 446; VII, 96, 122-123, 176; İstahri, *Mesâlik* (de Goeje), s. 148; İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, s. 292; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 173, 178; a.e. (nşr. Barthold), Leningrad 1930, nâşirin önsözü, s. 4, 7; Makdisî, *Ahşenü't-tekâşim*, s. 347; Nersâhi, *Târîh-i Buḥārâ* (nşr. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 85; Müneccimbaş, *Sahâifü'l-ahbâr*, II, 270; Ahmed el-Menîni, *el-Fethü'l-Vehbt 'alâ târîhi Ebî Naşri'l-ûlûb*, Kahire 1286, I, 166; Zambaur, *Manuel*, s. 205; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 179-180; D. M. Dunlop, "The Ġawâmi' al-ûlûm of Ibn Farîgün", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1955, s. 348-353; a.mlf., "Fârighûnids", *El²* (Fr.), II, 817-819; V. Minorsky, *Ibn Farighûn and the Hudûd al-Âlam*, London 1962, s. 189-196; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*, Edinburgh 1963, bk. İndeks; a.mlf., "Âl-e Farîgün", *Elr.*, I, 756-758; *DMF*, I, 211; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, "Âl-i Ferîgün", *DMBİ*, II, 75-78; Cengiz Kallek, "Cevâmi'u'l-ûlûm", *Dîa*, VII, 441.

TAHSİN YAZICI

FERİK

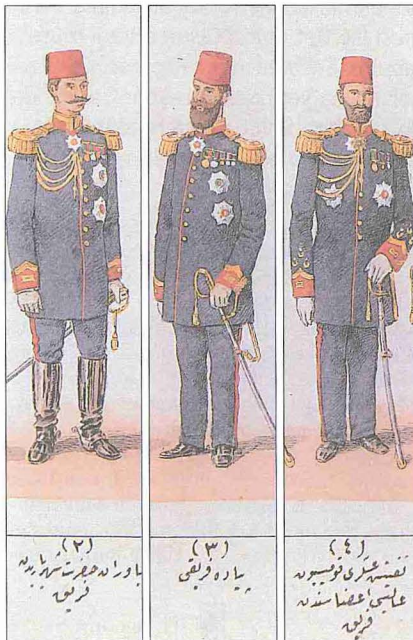
Osmanlı Devleti'nde bir askerî rütbe.

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin gelişmesiyle 1831'de miralaylıkla birlikte feriklik rütbesi de ihdas edilmiş ve ilk defa Fi-

rârî Ahmed Fevzi Paşa Hassa, Vâsıf Mehmed Paşa da Mansûre ferikliğine getirilmiştir. 1835 yılına kadar feriklerin teşrifattaki yeri hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte Vak'anüvis Ahmed Lutfi Efendi, 1836 başlarında bu rütbenin Anadolu kazaskerliği ve rütbe-i sâniyenin sınıf-ı evvel mütemâyiziyle aynı derecede olduğunu kaydeder (*Târih*, V, 26).

Teşrifat esaslarının yeniden düzenlenmesi sırasında feriklik Rumeli kazaskerliği ve ülâ rütbesine eşit sayılmıştır. Böylece ferikliğin teşrifattaki yeri yükseltilmişse de 1839'da kazaskerlikle feriklik arasında ülâ evvelliği rütbesinin teşkiliyle ferikler ülâ evvellerinin altında kalmıştır. 1846'da bâlâ rütbesinin ihdasından sonra ise teşrifatta İstanbul pâyesi, ülâ evvelliği ve Rumeli beylerbeyiliğiyle aynı seviyede bir rütbe haline gelmiştir (1847). Bununla beraber bu dört rütbe sahipleri zaman zaman birbirlerine karşı derece itibarıyla üstün bir duruma geçmiştir. Daha sonra müşirlikle feriklik arasında ve sivil hayatta bâlâ rütbesine karşılık olmak üzere birinci feriklik rütbesi ihdas edilerek Zilhicce 1321'-de (Mart 1904) ilk defa Tüfekçibaşı Tâhir Paşa ile fahrî yaverlerden Sâdeddin, Şâkir ve Nâsir paşalar bu makama getirilmiştir.

II. Abdülhamid devri ferik kıyafetleri (M. Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 4423)

Ferikler paşa unvanını taşırlar, isimleri geçince kendilerinden "saadetlü paşa hazretleri" diye bahsedilir, yazıda da bunlara "saadetlü efendim hazretleri" şeklinde hitap edilirdi. Birinci feriklere "atüfetlü paşa hazretleri", yazıda ise "atüfetlü efendim hazretleri" denilirdi. Merasimlerde ferikler saçak öperken kendilerine alkış tutulmazdı.

Cumhuriyet devrinde bu lakaplar kullanılmadığı gibi paşa unvanı da 26 Kasım 1934 tarih ve 5290 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Bugünkü askerî teşkilâtta feriklere kolordu komutanı mânasınca korgeneral, birinci feriklere de ordu komutanı anlamında orgeneral denilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tertibat-ı Ümerâ-i Askerî, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 925; Lutfi, *Târih*, İstanbul 1302, V, 26; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi* (1273, 1275); Mehmed Süreyyâ, *Nuhbetü'l-ve-kâyi*, İstanbul 1922, I, 32, 56, 70, 309; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 215; Pakalın, I, 696 vd.; Orhan F. Köprülü, "Ferik", *İA*, IV, 570-571.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

FERİSİLİK

Milâttan önce II. yüzyılda ortaya çıkan bir yahudi mezhebi (bk. YAHUDİLİK).

FERİŞTEOĞLU

(bk. FİRİŞTEOĞLU).

FERİT KAM

(bk. KAM, Ömer Ferit).

FERKADÂN

(فرقدان)

Divan edebiyatında daha çok yüksek, parlak ve sabit oluşlarıyla anılan iki yıldız.

İslâm astronomi metinlerinde "ed-düb-bül'-asgar" adıyla da geçen "benâtü na'-şî's-suğrâ" (küçük ayı, ursa minor) takım yıldızı, büyük ayının tertibinde olduğu gibi "na'-ş" adı verilen ve dört yıldızdan oluşan bir dörtgen ile "benât" denilen ve üç yıldızdan oluşan bir kuyruktan meydana gelir (bk. BENÂTÜ NA'-Ş). Kuyruğun ucunda yer alan ve kible yönünü gösteren parlak yıldız Cüdey, dörtgendeki yıldızlardan ön planda görünen ve parlak

(neyyir) olan ikisine de **ferkadân** (tekili **ferkad** "buzağı") denilmektedir; bunların kutup noktasına daha yakın duranı "ennecmü'l-kutbî" (kutup yıldızı) adıyla da bilinir. Ayrıca Cüdey'i dörtgenin köşesindeki ferkada bağlayan yayda yer alan yıldızlar benâtü na'şî's-suğrâ ile birlikte düşünüldüğünde burada başı kutup noktasına yakın olan ferkaddan, kuyruğu ise Cüdey'den meydana gelen bir balık şekli tasavvur edilmiştir. Abdurrahman es-Sûfî'nin takım yıldızlar hakkında yazdığı *Kitâbü Şuveri'l-kevâkibi's-sâbite* adlı resimli eserde, ferkadânın (ferâkîd da denir) belirtilen bu konumu küçük ayı takım yıldızının şekli üzerinde gösterilmektedir (bk. s. 34-37; İbnü'l-Ecdâbî, s. 65-67; Kazvî'nî, s. 33). Ferkadlar aynı yerden doğup battıkları, yani gökyüzünde sabit oldukları için eski Araplar'ın gece yol bulmada faydalandıkları yıldızlar (hüdât) arasında sayılmışlardır. Bu iki yıldıza Farsça'da "dü birâderân", Türkçe'de ise "iki kardeş" denilir (Latince'de "geminî", Arapça'da "cevzâ" adıyla bilinen İkizler burcu ile karıştırılmamalıdır); ancak bazı şiirlerde birbirlerine yakınlıklarından dolayı tekil olarak da anılmışlardır (*Kâmûs Tercümesi*, I, 1238-1239).

Ferkadân divan edebiyatında sıkça kullanılan bir mazmundur ve bu durum hiç

şüphesiz bu iki yıldızın eski Araplar'dan beri kazandığı tanım ve anlamlar sebebiyledir. Arap hükümdarlarından Cezme el-Ebraş'ın, ne zaman bir kadeh şarap içse iki kadeh de ferkadân için dolurup havaya serptiği rivayet edilir (*Tercüme-i Kitâb-ı İbn-i Zeydân*, s. 76). Aynı şekilde Moğollar'ın da güneşe, aya, yıldızlara, dağlara ve ırmaklara taptıklarından onların şerefine içtikleri zaman içkilerinin bir kısmını havaya, bir kısmını da yere saçtıkları bilinmektedir (Dulaurier, II [1928], s. 173). Necâtî'nin, "Sakf-ı feleğe germ olıcak cür'a saçarız / Kâşâne-i mihnette şu ayyaşlarız biz" beytiyle Sâmî'nin, "Sâgar be-kef-i meykede-i aşk-ı Hudâyız / Fark-ı feleğe cür'a-feşan turfa gedâyız" beyti bu davranışlara birer telmihdir. Ferkadlar kutba olan yakınlıklarından dolayı gökyüzünün en yüksek yıldızlarından sayılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde de bu husus teşbih konusudur. "Tâk-ı mînâ-yı sarâyı tâk-ı gerdün ile cüft / Küngür-i eyvânın farkına tev'em ferkadân" (Nevî) beytinde övülen kişiye ait sarayın "Küngür-i eyvân"ının yüksekliğine ferkadânın eş olduğu, Bâkî'nin "Gubâr-ı na'l-i esbi tâc-ı fark-ı ferkadân üzre / Dilerse akıtır âb-ı revânı hâk-i Tebrîz'e" beytinde yine övülen kişinin bindiği atın ayak tozunun ferkadânın yüksek tacından daha yukarı çıktığı ve, "Ol zıll-ı Hudâ ki hâk-i pâyi / Pirâye-i fark-ı ferkadân" (Nevî) beytinde de övülen kişinin bastığı toprağın ferkadânın yüksekliği üzerine sūs (daha yüksek) olduğu ifade edilmektedir. Sâdâbâd'da bulunan Nevpeydâ adlı köprü'nün üzerindeki iki köşke ferkadân adının verilmesi ise Nefî'nin, "Olsun erkânı müretteb ol saâdethânenin / Kopmasın bir taşı ger kopsa yerinden ferkadân" beytinde de dile getirildiği gibi ferkadânın sabit yıldızlardan olmasına dayanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Kâmûs Tercümesi, I, 1238-1239; Abdurrahman es-Sûfî, *Kitâbü Şuveri'l-kevâkibi's-sâbite* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, s. 34-37; İbnü'l-Ecdâbî, *el-Emkine ve'l-envâ* (nşr. İzze Hasan), Dımaşk 1964, s. 65-67; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvî'nî, *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*, Beyrut, ts., s. 33; *Tercüme-i Kitâb-ı İbn-i Zeydân*, İstanbul 1257, s. 76; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 169; Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divânı'nın Tahlili*, Ankara 1992, s. 317, 335; E. Dulaurier, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar" (trc. Mahmud Kemâl), *TM*, II (1928), s. 173; Cemal Kurnaz, "Benâtü Na'ş", *DİA*, V, 430-431.

H. İBRAHİM ŞENER

FERMAN

(فرمان)

Tuğralı padişah emri.

Divân-ı Hümâyun veya Paşakapısı'nda ki divanlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve üzerinde tuğra bulunan padişah emirlerinin (buyruk) genel adıdır. Bu kelime, padişaha ait olduğunu ifade eden "âli-şân, hümâyun, pâdişâhî, şerif" veya itibarının yüksek olduğunu gösteren "celîlül-kadr"; mutluluk ve müjde belirten "saâdet-unvân, beşâret-unvân"; şeref verdiğini ifade eden "şeref-iktirân", mutlaka uyulması gerektiğini gösteren "vâcibü'l-iz'ân, vâcibü'l-imtisâl"; dünyanın itaat ettiği bir buyruk olduğunu bildiren "cihân-mutâ"; güçlü bir itibarı bulunduğunu ifade eden "kadr-tüvân"; taht-bikine karşı çıkılamayacağını gösteren "kazâ-cereyân" gibi sıfatlarla birlikte kullanılırdı. Fermanla eş anlamlı olan **emir** ve **hüküm** kelimelerinin "emr-i âlî, emr-i şerif, emr-i pâdişâhî, emr-i münîf-i vâcibü'l-ittibâ"; hükm-i şerif ve hükm-i cihân-mutâ" şeklinde terkipler halinde kullanıldığı da görülmektedir.

Yazılı Sebepleri. Sefer açılması, asker sevki, vergi vb. devlet işlerine dair olan fermanlar doğrudan doğruya Divân-ı Hümâyun'un kararı ve padişahın emriyle hazırlanıp ilgili şahıslara gönderilirdi. Fermanların büyük bir kısmı ise beylerbeyi, sancak beyi, kadı gibi görevlilerin mektup veya arzı yahut halktan birinin arzuhali üzerine konunun divanda görüşülüp bir karara bağlanması sonunda hazırlanırdı. Bazan doğrudan doğruya padişahın emriyle, sancaktaki bir şehzadenin isteği ve gönderdiği müsvedde üzerine (BA, MD, nr. 3, s. 21) veya devlet kademelerindeki bir görevlinin verdiği örnek esas alınarak da ferman yazılabildi (BA, A.DVN, dosya nr. 5/39).

Hazırlanış Safhaları. Divana gelen meselelerden lüzum görülenler yazılı veya sözlü olarak padişaha arz edilir ve ferman da padişahın telhisin üzerine kendi hattı ile (hatt-ı hümâyun) yazdığı emir doğrultusunda kaleme alınırdı. Mesele'nin divanda görüşülmesi halinde, kara-ra bağlandıktan sonra fermanın müsveddesinin hazırlanması için arzın üzerine ya sadece "buyruldu" kelimesiyle veya fermanın ne gibi bir şartla verildiğini belirten kısa bir notla işaret edilir, bazan da fermana esas olacak buyruldu beyaz üzerine yazılırdı. Ferman müs-

Küçük ayı takım yıldızında ferkadân yıldızlarını gösteren şekil (Abdurrahman es-Sûfî, *Kitâbü Şuveri'l-kevâkibi's-sâbite*, s. 37)

